

30 år for bedre bo– og bymiljø

Av Svein Skibnes, leder i Sanden og Løkken Velforening

Det er med stolthet og glede jeg som leder av Sanden & Løkken Velforening kan presentere jubileumsutgaven av Sandpapiret. Det slutter seg til rekken av jubileumsarrangementer med gatefest, vandring i strøket, åpen leketøysamling, utstilling, konsert i Hospitalskirken og Jubileumsfest.

I løpet av 1960 og 1970-tallet hadde dette historiske strøket i Midtbyen gradvis forfalt og blitt fraflyttet på grunn av kommunens politikk og byplanlegging. Men i løpet av 1970-tallet var det krefter som rørte på seg for å ta vare på dette unike bygningsmiljøet, og enkelte valgte å bosette seg her og satse på å sikre området som boligområde og bevaringsverdig bygningsmiljø. Velforeningen ble stiftet høsten 1978 etter et forarbeid fra en initiativkomité av beboere. Mange hadde sett at trenden var i ferd med å snu hos politikere og byplanleggere, og en interesseforening for beboerne var helt nødvendig for sikre strøkets framtid. Velforeningens arbeid var positivt preget av et godt samarbeid mellom unge innflyttere og eldre beboere.

Velforeningen viste seg å være svært levedyktig og det ble oppnådd mange viktige resultater i samarbeid med kommunen i løpet av de første 10 år. Dette ble behørig markert i 1988 med blant annet et jubileumsmagasin og en utstilling. Det ble opparbeidet gatetun, lekeplasser, forhager og Petersplass. Sammen med det sosiale nettverket som ble utviklet rundt Velforeningen var dette med på å gjøre Sanden & Løkken til en levende bydel med et godt bomiljø. Det ble opprettet en rekke arbeidsgrupper og arrangert gatefester, loppemarkeder og dugnader. Lokalt kor holdt konserter i Hospitalskirka i samarbeid med Trondhjems Hospital. Etter hvert har det også blitt eget grendahus med lør-dagskafé.

Sanden & Løkken har i disse 30 årene vist seg å være en livskraftig bydel som evner å kombinere et godt bomiljø i et levende bysentrum med aktiv bevaring av et historisk bygningsmiljø. I et levende bysentrum er det viktig at det bor folk. Det gjør byen tryggere og mer sammensatt. Det er også svært verdifullt å kunne bo en historisk bydel som Sanden & Løkken. Både for voksne og barn gir det et samspill med en variert verden både sosialt og bygningsmessig. Jeg vil påstå at å bo og vokse opp i en bydel som Sanden & Løkken er mer berikende enn i et vanlig boligområde.

Mange så med forundring på at noen valgte å etablere seg i Midtbyen på 1970-tallet, og satse på at strøket skulle bli et bomiljø også for barnefamilier. I ettertid må man vel si at det forunderlige var at Midtbyen ble fraflyttet på 1960-tallet. I 1000 år har Midtbyen som historisk sentrum i Trondheim vært en levende by med handel, håndverk, undervisning, kultur og kirke samtidig som det har vært et boligområde. Et bysentrum uten folk vil sakte dø ut.

Et sentrumsnært boligstrøk vil, på godt og vondt være i samspill med byens øvrige aktiviteter. Beboerne kan lett bli en tapende part for sterke krefter. Velforeningen har lagt i bunnen at bydelen må være et sted hvor det er godt å bo også med barn. Dette betrakter vi som bymiljøets livsløpstandard. I de siste 10 år har det blitt svært populært å bo i Midtbyen. Sanden & Løkken representerer et bomiljø som skårer høyt i undersøkelser om folks drømmer om "Det gode liv". Dette gjelder også studenter. Sammen med uønskede trafikkplaner er hyblifisering et problem i sentrale bydeler. Vi står midt oppe i en utfordring hvor det kan tippe over med utleie av hybler på bekostning av familieboliger. Barnetallet i Midtbyen er synkende, og man kan spørre seg om et nytt generasjonskifte er på gang. På Velforeningens årlige dugnader dukker det opp mange studenter fra sine hybler og viser at de kan være et et positivt bidrag til miljøet, og bære i seg en kime til fornyelse av beboersammensetningen. Vi ser trender som statistikk ikke avslører; unge par velger å etablere seg i strøket og satser på en framtid i her. Mange som har vokst opp i strøket de siste 30 år kan også tenke seg å etablere seg her.

Jeg vil på vegne av Sanden & Løkken Velforening herved få takke alle som opp gjennom årene har gitt sitt positive bidrag til at det har blitt et flott strøk å bo i med et fantastisk bomiljø.

Vi vil også få takke våre samarbeidspartnere i næringslivet som har muliggjort dette Jubileumsmagasinet.

Det er min overbevisning at Sanden & Løkken Velforening i mange tiår framover vil være en sentral bidragsyter for et godt bo- og bymiljø i Midtbyen i Trondheim.

Hospitalsløkkan og Sanden

Av Rolf Grankvist og Wilhelm K. Støren

Trondhjems Hospital, Nordens eldste sosiale institusjon, kan i egenskap av stiftelse føre sin opprinnelse tilbake til år 1277. Ved kongelig og geistlig velvilje og milde gaver fra høy og lav ble Hospitalet satt i stand til å løse de oppgaver som ble pålagt det. Disse oppgavene var i første rekke å ta seg av fattige syke og gamle, senere også psykisk svekkede personer. Blant de gaver institusjonen mottok var store jordeiendommer som her i byen var konsentrert på løkkene vest for middelalderbyen.

Opp gjennom århundrene ble disse eiendommene av byens befolkning betegnet som Løkkan (Løkkene), et område som opprinnelig var begrenset av Geilan (Kongens gt.), Skanseanlegget på Nidareid, fjorden og Gjetveita. Senere, fra 1700-tallet, ble Løkkan brukt om forlengelsen av Dronningens gate fra Prinsens gate vestover og ut til Skansen. Før storbrannen i 1842, som la hele området nord for Kongens gate og mellom Prinsens gate og Krutthuset (Batteriveita) i aske, var det ennå vanlig å snakke om den Indre og den Ytre løkke.

Indre løkke var begrenset av Gjetveita, Dronningens gate, Prinsens gate, Holstveita, Drilveita, Kongens gate, Hospitalsgata og fjorden, og her hadde bebyggelsen og eiendomsforholdene utviklet seg så pass ukontrollert siden midten av 1600-tallet, at en kommisjon som var nedsatt i 1816 for å granske eiendoms- og bygselsforholdene ved Hospitalet, bare slo fast at de såkalte kjennelsesgrunner på Indre løkke på en måte tilhørte Hospitalet. Kommunen innløste Hospitalets rettigheter på Indre løkke i 1888. Det er imidlertid den Ytre løkke vi skal befatte oss med i det følgende.

Ytre løkke, området mellom Hospitalsgata og Skansen, og nord for Kongens gate, kaltes også Tronkløkka. Dette

kom av at Hospitalets sinnssykehus eller ”døllhus” lå der hvor Hospitalets gamle hovedbygning nå står. Sykehuset kaltes Tronka pga. de mange fengselsliknende rommene som de sinnssyke ble sperret inne i.

Hospitalet lå altså lengst øst på Ytre løkke, og denne var helt fram til begynnelsen av 1800-tallet ubebygget område hvor det ble drevet endel jordbruk. Men fra 1690 begynte det å vokse fram bebyggelse langs nordsiden av Geilan vestover fra Hospitalskirken, og langs stranden i Sanden. Ute ved Skanseporten var det allerede i 1680-årene bygd et konsumpsjonshus, dvs. en tollbod, uten at Hospitalet fikk noen inntekter av det. Dette var et forvarsel om at de foranstaltninger som ble foretatt ”på kongelig befaling”, i første rekke da militære anlegg, ikke tok særlig hensyn til Hospitalets eiendomsrett. Det var hospitalsforstanderen som hadde rett til å drive jordbruk på Ytre løkke, og det var forstander Ascanius som i 1690-årene utparsellerte de første tomtene langs Geilan. I 1717 var 5 slike tomter bebygget, og et like stort antall hus var allerede i 1704 reist i Sanden. De ble betegnet som ”småa Vaaninger som Fisker Huuse”.

Den gamle Hospitalskirken var på denne tid så forfalt at den ble ansett som farlig. Tårnet var blåst ned i 1689, og selve kirken ble revet i 1705, da reisingen av den nåværende kirken begynte. Den sto ferdig året etter. På den tid var Hospitalets bygninger gruppert omkring krysset Hospitals gata – Dronningens gt. – Hospitalsløkkan (dagens navn). Kirkegården lå vest og nord for kirken. Den var inngjerdet og hadde to porter med rister, en mot Hospitalet og en mot Geilan. Kommisjonen av 1816 gikk inn for å anlegge en ny kirkegård, idet den fant den gamle uhensiktsmessig. Den foreslo å anlegge en ny kirkegård

lenger ute på Ytre løkke, ved Skansen. Men byens leger gikk i 1817 sterkt imot et slikt anlegg, idet de hevdet at en ny begravelses plass så nær bebyggelsen ville kunne skade innbyggernes sunnhet.

Det hadde egentlig vært meningen å anlegge to kirkegårder, en for hospitalslemmene og en fattigkirkegård. Planene for den siste ble skrinlagt, og i 1821 fikk Hospitalet ifølge kgl. res. tillatelse til å anlegge en kirkegård på Ytre løkke. Den ble vigslet 2. august 1822, og var i bruk inntil Hospitalet i februar 1880 fikk ny kirkegård på Cecilienborg. I 1827 ble den gamle kirkegården ved Hospitalskirken, som hadde vært begravelses plass siden middelalderen, pløyd og planert og beplantet med trær som var forært av veimester Krogh på Kystad. I 1830-årene ble deler av parken brukt til potetdyrking, men det vakte slik harme blant byens befolkning at man brukte en nylig nedlagt kirkegård til et slikt formål, at all potetdyrking opphørte fra 1840.

Storbrannen i 1842 fikk veldige følger for Hospitalet og Ytre løkke. Brannen la alle hospitalsbygningene i aske med unntak av kirken. Hele Indre løkke østover til Prinsens gate lå i ruiner, og her ble det umiddelbart utarbeidet en ny reguleringsplan som resulterte i at mange tomter ble lagt ut til gategrunn for de nye, brede branngatene: St. Olavs gt., Tordenskiolds gt. og Hospitalsgata. Som erstatning fikk de skadelidende huseiere anvist nye tomter på Ytre løkke.

Fra middelalderen av gikk det en vei, delvis kalt Gamle Sandstræte, fra byen vestover langs stranden til Skansen. Den beskrives som mellom 3 og 3,5 meter bred. Lengst vest ved veien hadde Magistraten på 1600-tallet latt oppføre hus for nattmannen eller rakkeren. Dette lå på Sandgata 52, og ble revet først i 1967. Konservator Sigurd Tiller opplyste at da han målte opp huset i forbindelse med at det skulle flyttes til Folkemuseet, viste det seg at det ikke fantes en eneste rett vinkel i det! Like ved hadde de militære bygd et kalkhus i mur. Ingen av disse

bygningene fikk Hospitalet noen inntekter av.

Sør for Sandstrætet, mellom dette og Geilan, ble det med tiden opparbeidet en ny vei vestover Løkkan, og den fikk navn etter området. På Klüvers kart over Ytre løkke finner vi denne veien avtegnet som gate, Nygaden. Den var i 1811 avtegnet som en rett gate, men i 1816 fastslo kommisjonen at den er "ubegribelig nok bleven skjev". Nygaden, som fortsatt i dagligtale ble kalt Tronkløkka, er dagens Hospitalsløkkan. Som brannintervaller ble i 1811 anlagt Batterigata i omtrent 10 meters bredde, og i 1817 Kirkegårdsgata i samme bredde.

I tiden etter 1720 lå Ytre løkke omtrent ubrukt. Det ble i 1720-årene slått fast at området egnet seg dårlig for jordbruk, fordi det under Armfeldts innfall i 1718 var benyttet som leirområde for de norske dragonene, og da var blitt opptråkket og oppfylt med grus. Langs sjøen var det imidlertid foregått en del. Byens borgere hadde skaffet seg båtnaust og opplagsplasser for trelast, og fiskere hadde bygd hus i den vestlige delen, det som ble kalt Rakkersanden fordi rakkeren bodde der ute.

Kommisjonen av 1816 kunne konstatere at flere av dem som satt med eiendommene der kunne legge fram papir på at de hadde kjøpt tomtene, og at Hospitalet således hadde tapt sine rettigheter i denne del av Ytre løkke. Det gjaldt iallfall eiendommene fra "Ruffe", vestover til Skansen. Dessuten Sandbatteriets grunn i Sanden med tilhørende kruttmagasin. General von Krogh anla i 1801 et batteri mot fjorden på eiendommene Sandgt. 32-34. Batteriets krutthus er i dag bevart i kjelleren til Sandgt. 55. Siden batteriet ble anlagt på oppfylt grunn mot fjorden – det var murt opp en forbygning mot sjøen – hevdet de militære at det ikke lå på Hospitalets grunn og derfor ikke var bykseppliktig.

Batteriets bestykning ble demontert kort etter at byens befestninger var nedlagt i 1816, men området ble benyttet som militær øvelsesplass langt ut i forrige århundre. Således krevde militæretaten så sent som i 1850-årene anlegget av Batteriveita for å få lettere adkomst til batteriområdet. Vest for batteriet lå Torsbergbrygga, Litjruffe',

Storruffe' og tollvesenets brygge, den siste ikke å forveksle med tollboden for passasjergods i Langbruas ekspedisjonshus ved Skansen. De to "Ruffe"-ne hadde våningshus mot gaten, og nå avdøde los Fredrik Gaustad mente at husene hadde fått navnet "Ruffe" fordi de likesom ruffene på skipene alltid var overbefolket.

På oppsiden av Sandgata langs Ytre løkke vokste det i forrige århundre fram en husrekke som tilhørte losere og andre sjøfolk. Det var et eget miljø som utfoldet seg i de små, velstelte gårdene som lå i et område som økenavnene klebet ved. Vi har nevnt Rakkersanden. Fattigsanden og Grovsanden var andre, til forskjell fra Finsanden på Indre løkke, hvor de mer kondisjonerte bodde.

Der Hospitalsgata ble anlagt etter brannen i 1842 gikk det tidligere et veiteløp. Fra Geilan til Løkken kaltes det Hospitalsveita, videre ned til Sandgata for Sandveita. Det fantes også et fjerde øst-vestgående gateløp på Ytre løkke, nemlig Banen. Det var opprinnelig en reperbane, anlagt av generalauditor Selmer på Cecilienborg i 1803 langs Geilan fra Hospitalskirken vestover til dit Kirkegårdsgata ble lagt. Reperbanen, som i 1817 ble overtatt av stiftsamtmann grev Trampe og krigsråd Dick – sistnevnte var

sønn av repsluger Hans P. Dick i Ila -, kom etter hvert til å bli liggende mellom husrekkene mot Kongens gt. og Hospitalsløkken, og ennå i dag kan vi se rester av dens løp. Trampe og Dick drev banen til 1832, da den ble solgt til et interessentskap. Konsul Garmann drev bedriften i 40-årene, og deretter var først repslugermester Foss og senere Ronæss eiere. Den ble nedlagt i 1873.

Grunnen mellom de 2 nye gatene, Kirkegårdsgata og Batterigata, langs nordsiden av Hospitalsløkken, ble fra 1817 bykslet bort til gartnere. En av disse, en Kolberg, bykslet hele området som derved kom til å få betegnelsen Kolberghaven. I 1897 og 1899 kjøpte kommunen hele området for å bebygge det med Vestre folkebad, sekundærstasjon for e-verket og trikkestall for sporveien som

var under anlegg mellom Buran og "Hjorten" på Ilevollen. Den ble åpnet i 1901. Vestre folkebad var i drift inntil svømmehallbygget i Prinsens gate ble åpnet i 1960, og det ble revet i 1973. Trikkestallen var i bruk til 1923, og lå på Hospitalsløkkan 20 med utkjørsel mot vest. Vognene kjørte opp Kirkegårdsgata til Kongens gt. Vognhallen ble ombygd til utvidelse av e-verkets bygning, og e-verket hadde sine kontorer i komplekset helt til det fikk sitt eget bygg på Sluppen i 1980. Da flyttet kultur- og skoleavdelingens kontorer dit, og Spareskillingsbanken åpnet sin nye filial der i samarbeid med kommunen.

Sanden gjennomgikk store forandringer. Etter at de militære anlegg var nedlagt, ble området mot fjorden liggende åpent. Noen ytterlige bebyggelse langs stranden kom ikke mellom "Ruffe" og bryggene som ble reist langs Sandgata etter 1842 østover fra Hospitalsgata.

Sanden sett fra den åpne plassen rett ned for Batterigata, altså der hvor det gamle Sandbatteriet, general von Kroghs batteri lå. Den lave bygningen til høyre er kruthuset, som i dag er påbygd en etasje. Den høye, lyse bygning til venstre er en fløy av Hospitalet. I forgrunnen sees antydning til det parkanlegget som ved århundreskiftet ble opparbeidet for hospitalslemmene.

Foto: Schröder.

Kilde : Sverresborg Trøndelag Folkemuseum

*Hospitalsløkkan med Vestre Folkebad, E-verket og trikkestallen. Ila i bakgrunnen. Fra 1930-årene.
Foto: Leif Okkenhaug. Kilde: UBiT*

*Skansenbrua og Sanden 1937.
Foto: Schröder. Kilde: UBiT*

Dette området ble i forrige århundre brukt som Hospitalets "have". Hospitalet hadde ikke midler til å anlegge forbygninger mot fjorden, så denne oppgaven måtte kommunen påta seg. I 1915 innløste kommunen området i forbindelse med de nye havneplanene, bl.a. bygging av Skansen bru, og området ble utlagt til park.

Etter krigen er det skjedd store endringer. Parkområdet, som ble nedlagt i 1937 pga. behov for lagerplasser, er nå blitt gate, idet det gamle gateløpet er sperret mot trafikken. Samtlige hus mellom gaten og sjøen er revet, og det samme gjelder husene i området mellom Kirkegårdsgata og Vollgata. E-verket overtok det gamle kirkegårdsområdet med tilstøtende bebyggelse fra 1916 av. Bygartneren hadde benyttet en del av området som plantefelt siden 1888. Etter siste krig har e-verket oppført en større trafostasjon der. Der den tidligere kirkegården lå står nå en brakke langs Hospitalsløkkan.

Utviklingen førte til at Hospitalet mistet kontroll med størstedelen av Ytre løkke. I 1817 eide det 85 grunner der. Kommunale og militære inngrep og institusjonens økonomiske vanskeligheter reduserte tallet til 30 i 1937, og ved Hospitalets 700-årsjubileum i 1977 var det bare 18 igjen. Til tross for de mange omskiftninger som er skjedd i denne bydelen, har den likevel maktet å bevare et særpreg som de nye trafikkreguleringer heldigvis ser ut til å ville konservere.

(Denne artikkelen er tidligere publisert i Spareskillingsbankens årshefte 1980, g jengitt med velvillig tillatelse fra forfatter/etterlatte og SpareBank1)

*Langbroen, brygge, kaianlegg i Sanden ved enden av nåværende Voldgata. Skansen stasjon ligger her i dag.
Første gate til høyre på bildet er Hospitalsløkkan.
Kaiene var oppført ca. 1825, strakte seg 170 meter utover i sjøen, men ble revet 1880.
Foto: Hans Krum. Kilde: UBiT*

*Vestre del av Sandgata med e-verkets sekundærstasjon på Hospitalsløkkan foran Ilen kirke som såvidt skimtes i bakgrunnen. I forgrunnen ligger et stort vedlager. Husene og brygga helt til høyre i Sandgata ble kalt Ruffe.
Ca. 1910-1920. Foto: Schröder. Kilde: UBiT*

Beboere i Sanden i 140 år

Av Gerri Bovenhoff

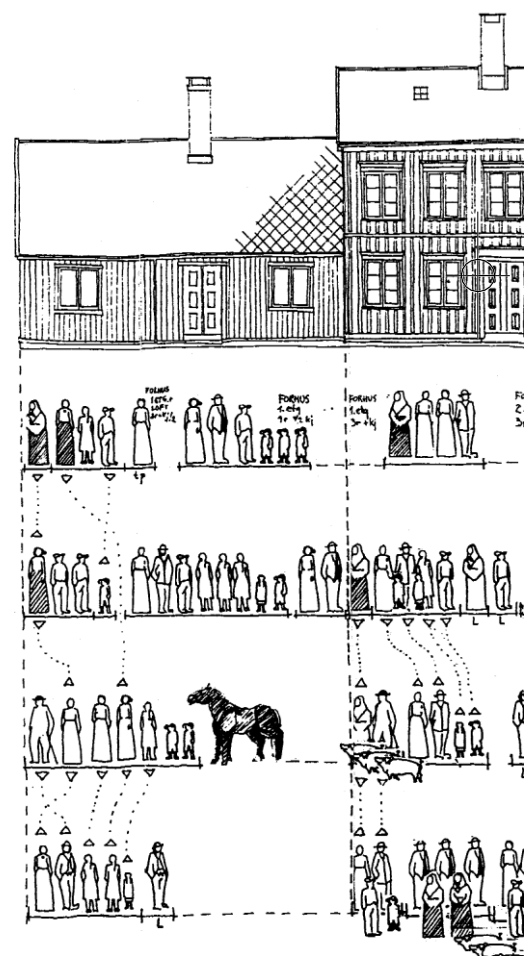
I Sanden og Løkkans 10-års jubileumshefte fra 1988 ble det presentert en oversikt over beboelsesmønsteret i vårt bo-område. Denne undersøkelsen var en videreføring av et studentarbeid, utført av 4 arkitektstudenter ved daværende NTH i 1983*. Tegningen er en synliggjøring av de tørre tallene fra folketellingene av 1865, 1875, 1885, 1900. Dette er tall som i dag ligger åpent tilgjengelig for alle på nettet (Digitalarkivet). Vi tilføyde beboertall for tre tilfeldig valgte hus, to i Dronningensgate og et i Sandgata. I år har vi fulgt opp denne oversikten med ferske tall. Er det mulig å lese et mønster ut fra befolkningstallene? Materialet er for spinkel til bastante konklusjoner men det går klart frem at befolkningstettheten var størst rundt 1885, og også på 30-tallet bodde det mye folk i de gårdene som vi selv undersøkte. Tall for etterkrigsårene mangler. Livet går som kjent i bølger og på 80-tallet kan vi se en liten oppblomstring av antall barn i Sanden. I senere år har også Sanden og Løkkan området blitt kjent med følgene av en tiltakende hyblifisering, men de tre undersøkte husene illustrerer kanskje også en annen tendens, nemlig at beboerne trives i strøket og fortsetter å bo der også etter at ungene har forlatt redet og de "gamle" er igjen i husene. Er vi i ferd med å havne i samme situasjon som i 60-70 årene da barneflokkene forsvant fra Midtbyen, og sanering truet? Stiftelsen av Sanden og Løkkan Velforening i 1978 skapte en ny giv for barnefamilier i sentrum. Et nytt generasjonsskifte er på gang – denne gangen med boligspekulantene som en trussel i horisonten. Vi må fortsatt arbeide for å beholde det levende bomiljøet som Sanden og Løkkan er blitt kjent for.

*)Kilde: Særkurs i bygningshistorie ved Institutt for arkitekturhistorie, NTH 1983 (Olaf Øines, Jofrid Dahle, Anne Lise Eriksen og Trude Schei)

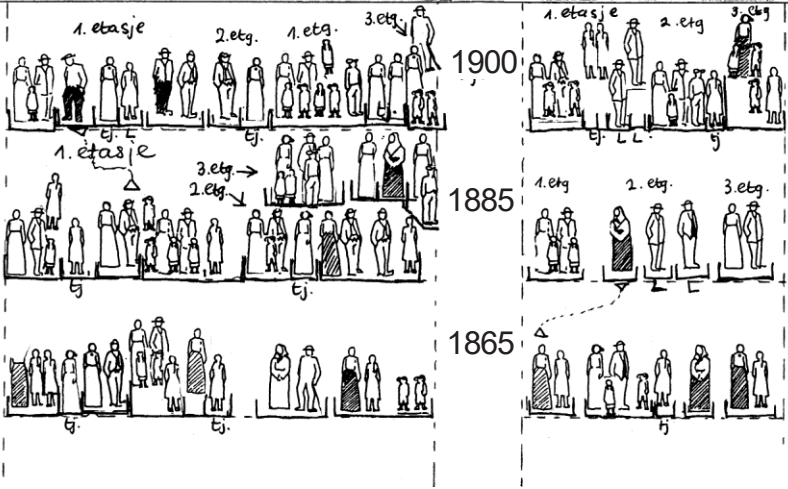
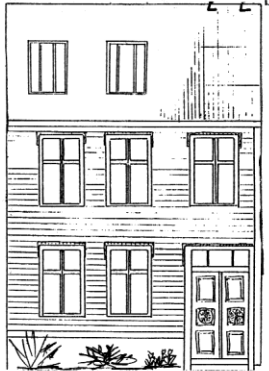
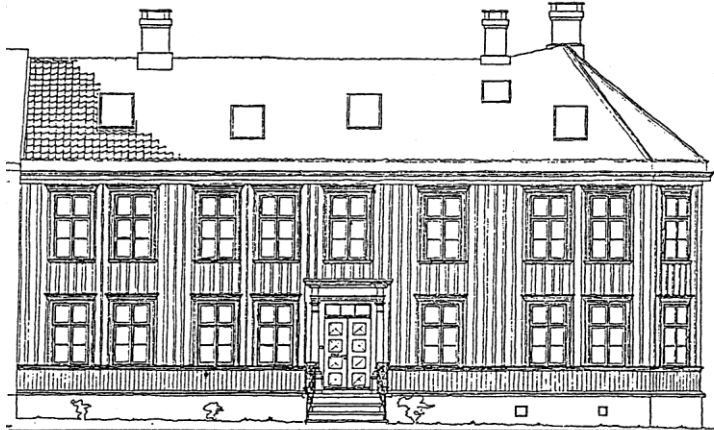
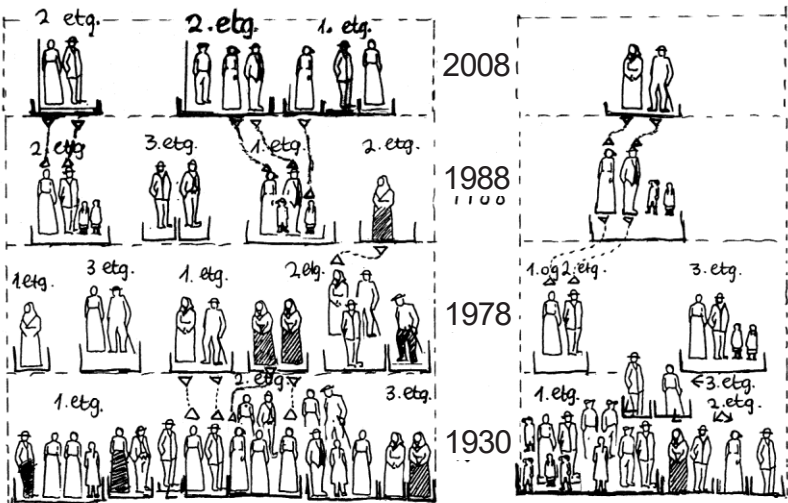
Overveiende er dog Trondhjem fremdeles en Træby med smaa Huse, brede Gader, smale Veier og vid Himmel. Vistnok hersker der som ovenfor nævnt Murtvang i „Flekketinken“; men da det ypperlige Vandverk, Byen fik i 60-Aarene, har gjort en brat Ende paa de store Ildebrande, har forandringerne i den indre By udenfor Forretningsstrøget, hvad Gaardene og Husene angaar, ikke været ret store. Allermest presenterer Trondhjem sig i sin gamle Skikkelse ude paa „Løkkerne“ og i „Sanden“. Her, hvor Byens Sjøfolk og Lødder fra gammel Tid har sine smaa en- og toetages Huse, kan man mangen Gang tro sig hensat til et lidet Lædested ved Kysten. Børnene, som tumler sig paa Gaden, Hønsene, som uforstyrret tripper omkring og synes at opfatte Territoriet som sin Domæne, og ved Aftentid en og anden Husfader i Skjorteærmerne og med Piben i Munden slaende en Pasfiar af med Naboen tjener til at gjøre Idyllen fuldstændig.

„Throndhjem i Fortid og Nutid 1897-1897.
Utgivet af
H. G. Heggveit“

TEGNFORKLARING TIL FOLKETELLINGSPLANSJE						
0-9 ÅR	10-19 ÅR	20-59 ÅR	20-59 ÅR	59 →	59 →	E
* L KLANNE OM HVER HUSSTAND, LØSJELENDE OG TURNESTEN						

Dronningens gt. 33

Dronningens gt. 53

Hvor har det blitt av oss?

Om å vokse opp i byens hjerte

Av Siv Sandvik

Unger i strøket 1988. Foto: Stein Fjesme

Jeg har ikke vokst opp i midten av en storby. Jeg har vokst opp i Sanden og Løkkan – bygda midt i byen. Der alle visste hvem du var og hva foreldrene dine jobbet med. Der det var umulig å gå på butikken uten å møte kjentfolk som ba deg hilse hjem. Der ett av de første ordene ungene lærte var

dugnad. Der mødrene aldri gikk tomme for mariekjeks og fedrene ba naboungen om ta på seg ei jakke. Der det var alltid noen som "kunna værre me ut å leik": Basket i ballgata (som vel strengt tatt var en parkeringsplass), direkten i Fotveita, gi et lite vink i Hospitalsparken og aking i Skansenparken.

Vårt univers var lite, men rommet mye. Rema 1000 i St. Olavsgata var et ytterpunkt. Skansenparken ett annet. Vi hadde ikke lov til å gå til Leütenhaven uten voksne, men vi gjorde det likevel. Det var jo sånn vi lærte at fylliker som oftest var snille og at mennesker ikke er skumle selv om de ikke fikser livet helt. Vi lærte at bilene stopper dersom du strekker arma langt ut før du skal krysse gata, og at trikken ikke stopper for noen. Vi lærte at å ringe på og stikke av var veldig morsom helt til den gamle dama ringte politiet. Vi lærte at naboer var noen man sa hei til og brydde seg om. Vi lærte at leikeplasser og trær og forhager ikke er noe som kommer av seg selv. Vi lærte at ingenting kastes og alt går til loppisen.

Da vi begynte på skolen og ble med venner over Elgeseter bru og helt til Øya lærte vi at ikke alle nabolag var som vårt. Alle hadde ikke årlige gatefester, sykkelturner til Korsvika og lørdagskafé. Ikke alle var like heldige som oss: Omringet av folk som brydde seg i et nabolag vi var stolte av. Tilhørighet er noe hager og frisk luft ikke kan konkurrere med.

Siv har stilt noen spørsmål til noen av de som har vokst opp i området de siste 30 årene:

- > 1. *Hvor i Sanden og Løkkan bodde du?*
- > 2. *Hvor lenge bodde du der?*
- > 3. *Hvor bor du nå?*
- > 4. *Hva gjør du nå?*
- > 5. *Hvordan synes du det var å vokse opp i Sanden og Løkkan?*
- > 6. *Kunne du tenkt deg å flytte tilbake til strøket?*

Benedikte

1. Jeg bodde i Sand gt 27.
2. Bodde der fra juni 1992 til juni 1996.
3. Nå bor jeg på Møllenberg.
4. Jeg jobber i Lindorff.
5. Å vokse opp i Sanden og Løkkan var kjempekoslig. Som lykkliga gatan!
6. Kunne absolutt tenke meg å bo i strøket igjen en gang.

Agnes

1. Jeg bodde i Dronningens gt 53.
2. Jeg bodde der hele oppveksten, helt til jeg flyttet hjemmefra våren 2003, altså 21 år.
3. Nå bor jeg i Oslo.
4. Jeg jobber som sykepleier på Diakonhjemmet Sykehus i Oslo.
5. Jeg synes det var utrolig trygt og bra å vokse opp i Sanden og Løkkan. Vi var mange barn på samme alder så jeg hadde alltid noen å leke med. Foreldrene våre var også alltid flinke til å samle store og små til sosialt samvær. Jeg har mange gode minner fra blant annet loppemarked, gatefest, lørdagscafé, skiturer og sydenturer til Hellas. Jeg synes både barn og voksne hadde et fantastisk godt samhold, og jeg har fortsatt kontakt med mange av de som bodde/fortsatt bor i Sanden og Løkkan.
6. Ja.

Silas

1. Vokste opp i Dronningens gt 72 til jeg flyttet til Sandgata i 2003 og videre til Kongens gt i 2004
2. Heeele livet:)
3. Kongens gt, Trondheim.
4. Jobber med salg av gulv.
5. Strålende:) sentralt, park, lekeplass og "ballgate".
6. Jeg trives veldig godt i strøket her.

Emilie

1. Bodde/bor i Dronningens gt 47 A.
2. Har bodd der i snart 20 år.
3. Bor der fortsatt. Flytter til Oslo etter sommeren da.
4. Nå jobber jeg og tjener opp penger til hund!
5. Jeg ville ikke ha vokst opp noe annet sted tror jeg, men nå vet jeg egentlig ikke om noe annet siden de nærmeste vennene mine alltid har bodd her også.
6. Jeg kunne absolutt tenkt meg å flytte tilbake til strøket. Håper bare det forblir noe av det samme.

Mira

1. Dronningens gt 33.
2. Hittil i 20 og et halvt år (aka hele mitt liv).
3. Dronningens gt 33.
4. Går rundt og vurderer om jeg skal flytte en etasje ned eller til Danmark.
5. Terningkast 6... kjekt med trikkene som buldrer forbi hvert 15 minutt, så henger du med på tida.
6. Flytte tilbake? Vet ikke om jeg noen gang kommer til å flytte fra det en gang, men det burde jeg vel...?

Matias

1. Sandgata 31.
2. Ca 15 år.
3. Persaunet.
4. Økonomistudent på BI.
5. Vi var veldig heldige som fikk oppleve det unike miljøet i Sanden og Løkkan!
6. Nei, jeg vil ha hage og synes det er for mange studen-
thybler i sentrum nå.

Marte Elvy

1. Jeg bodde i Dronningens gate 54.
2. Fra jeg var 4 til 12 år.
3. Bor på Byåsen.
4. Lønnsansvarlig ved Trondhjems Hospital (så har ikke forlatt strøket helt).
5. Jeg synes det var helt flott å vokse opp i det strøket, masse barn og masse gøy.
6. Som ting har utviklet seg nede i sentrum nå kan jeg ikke tenke meg å flytte nedover igjen så lenge jeg har barn i skolealder. Tror kanskje oppvekstmiljøet er bedre her oppe i høyden. Men når jeg en gang er "voksen" ser jeg ikke på det som helt utenkelig å flytte tilbake.

Jonas

1. Dronningens gt 33.
2. Fra jeg var tre til 19 (men har på en måte aldri helt klart å flytte fra mor).
3. Akkurat nå bor jeg i København, men flytter snart til Bangkok.
4. Studerer økonomi.
5. Det nærmeste svar må vel bli som et kollektiv, med mange ekstra foreldre og søsken. Ellers synes jeg der har vært en formidabel utvikling fra eget lefsebakeri og butikk på hjørnet, gjennom en sjarmerende Rema 1000, til sist nå en eksklusiv restaurant. Folkene er dog de samme:)
6. Spørsmålet blir mer når enn om, kunne ikke tenkt meg noe annet i Trondheim. Blir gøy å hjelpe generasjonen over når de blir eldre, ser allerede tendensen til galskap.

Sara

1. Dronningens gt 72.
2. 21 år.
3. Oslo.
4. Jobber som veterinær.
5. Topp!
6. Nei, vil bo utenfor byen.

Sofie P

1. Jeg bodde i Dronningensgate 45.
2. Jeg bodde der fra 1988- 2007.
3. Jeg bor i Oslo
4. Jeg studerer ved Den Norske Balletthøyskole.
5. Det var et trygt og fint miljø å vokse opp i. Jeg følte at hele nabolaget hadde et godt samhold med mange trivelige mennesker. Loppemarkedet og gatefesten var noe jeg så fram til hvert år.
6. Det hadde vært utrolig fint å kunne flytte tilbake dit om jeg skal tilbake til Trondheim en gang.

Hans Kristian

1. Dronningens gate 74
2. Ca 23 år
3. Lademoen (Mellomveien)
4. Jobber som produktdesigner i Inventas.
5. Det var et veldig fint sted å vokse opp. Husker den gode stemningen, dugnadsånden og ståpåviljen som var i strøket.
6. Ja, det kunne jeg. Jeg håper derfor at noe av det som var så bra vil fortsette å være der.

Tine

1. Dronningens gt 45
2. Har bodd her i 18 år, og bor her fortsatt.
3. Bor fortsatt i Dronningens gt 45
4. Jeg studerer på Adolf Øien vgs, og jobber på en klessbutikk og en nattklubb.
5. Jeg trivdes veldig med å vokse opp her, med tanke på at det var andre på min alder i gaten, og det var park ved siden av som vi kunne være i. Samtidig var det alltid et hyggelig miljø, og trygge omgivelser.
6. Skal nok bo her en stund til ja.

Joachim Sebastian

1. Sandgata 45
2. Bodde der vel i 7 år tror jeg.
3. Nå bor jeg på Sverresborg.

4. Jobber i Dagbladet, men starter på ingeniørutdannelsen til høsten.
5. Det var veldig fint å vokse opp i Sanden og Løkkan. Kjempebra samhold mellom barn og foreldre.
6. Det får tiden vise, men umulig er det ikke.

Tuva

1. Holtsveita 14.
2. 3 år. Litt til og fra.
3. Lilleborg i Oslo.
4. Jobber som journalist i TV 2.
5. Jeg var i slutten av tenårene da jeg bodde der. For meg var Sanden og Løkkan et perfekt nabolag. Folk kjente hverandre, inviterte hverandre på middager og fester. Barna kjente hverandre - de gikk inn og ut hos hverandre som en stor familie. Strøket var trygt og man møtte alltid noen som smilte og hilste i gatene. Folk brydde seg om hverandre og hjalp hverandre. Selv satt jeg barnevakt hos svært mange av barnefamiliene i strøket. Ofte passet jeg flere av barna samtidig- nettopp fordi foreldrene var på middag hos hverandre. Jeg opplevde strøket som en liten kardemommeby midt i Trondheim.
6. Hvis jeg skulle bo i Trondheim kunne jeg absolutt tenke meg å bo i strøket.

Benjamin

1. Dronningens gt 33.
2. Har bodd der i 18 år til nå.
3. Flytter ikke herfra uten grunn.
4. Nå jobber jeg på Epplehuset på Solsiden og utdanner meg til elektriker.
5. Alle som bor i Sanden og Løkkan fantastiske folk, og alle er like greie. Nå har jo noen av minne venner flyttet derfra, så det er jo litt trist. Men jeg flytter ikke om det ikke er ytterst nødvendig.
6. Kunne aldri tenkt og flyttet fra strøket.

Olga

1. Dronningens gt 33 med så og si resten av gata.
2. I ca 15-16 år.
3. Bor i Kongensgate 31, ikke langt hjem fra mors kjøkken.
4. Perfekt, det var alltid noen å leke med.
5. Ja, om jeg har råd.

Eirik

1. Tordenskiolds gate 7.
2. 19 år.
3. Nå bor jeg i Oslo (men jeg drar fremdeles hjem til Trondheim og bor her om somrene).
4. Går utviklingsstudier ved Universitet i Oslo og trives med det.
5. Nå har jeg aldri vokst opp noe annet sted, så sammenligningsgrunnlaget er jo ikke det helt store, men jeg vil si at Sanden og Løkkan har vært et godt sted å vokse opp. Selv om det ligger såpass nært byen, har jeg aldri følt at trafikk e.l. har vært noe problem. I tillegg har jeg hatt flere fra mitt årskull like i nærheten. Sanden og Løkkan-høydepunktet hvert år var selvfølgelig loppemarkedet og gatefesten, som jeg husker jeg gledet meg veldig til hvert år, spesielt da det var leker i parken.
6. Hvis jeg skulle få meg en jobb som kunne utøves fra hvor som helst (og hvis penger ikke var noen hindring) kunne jeg godt tenke meg å flytte tilbake til nabolaget.

Siv

1. Tordenskiolds gt. 7
2. 19 år.
3. På Tyholt.
4. Jeg er journalist i Adresseavisen.
5. Jeg hadde en super oppvekst der, omringet av gode venner og naboer som brydde seg.
6. Ja, absolutt.

Sanden og Løkkan — en suksesshistorie

Intervju med Ann-Margrit Harkjerr, byplansjef i Trondheim

Av Torgeir Winnberg

"De langt fleste huseierne har vært motivert for å ta spesielle antikvariske hensyn, ikke minst når det gjelder fasadene og gatebildets karakter. I så måte har Sanden og Løkkanområdet vært et foregangseksempel, med stor betydning som inspirasjon for utviklingen av andre historisk bymiljø."

Dette står å lese i spesialnummeret av "Sandpapiret", utgitt ved velforeningens 10-årsjubileum i 1988. Formuleringen er byantikvar Gunnar Houens. Beboerne i Sanden og Løkkan tok det den gang som en anerkjennelse av det arbeidet hver enkelt og velforeningen hadde lagt ned på sin bolig og bydelen. Med god grunn. Mye vann har runnet i havet siden de første tilløp til å få rehabilitert husene i området, og gjenskape et historisk trehusområde sentralt i midtbyen. Det er ingen tvil om at vermetanken står betydelig sterkere i dag enn da den formelle verneplanen ble stadfestet av de politiske myndigheter i 1981. Om ikke raseringsspøkelset hang som et Damokles' sverd over dette, og andre, eldre boligområder, var det mange som ville gjøre kort prosess. "Riv skiten", er noe man hadde hørt før.

Avgjørende rapport

Dagens byplansjef i Trondheim har på nært hold fulgt den historiske prosessen. Vi finner Ann-Margrit Harkjerr (57) navn blant flere unge arkitektstudenter som tidlig på 70-tallet hadde fattet interesse for å bevare eldre byområder, og gjorde det til et eget studium i studiet.

Harkjerr var en av tretten studenter som i 1972 kalte seg "Sandengruppa" og egentlig sto bak den første kartlegging med tanke på å bevare så mye som mulig av den gamle bygningsmassen.

All denne interessen og entusiasmen som etter hvert vokste fram, munnet bl.a. ut i den berømte innstillingen fra antikvarisk utvalg, kyndig ført i pennen av arkitekt Lars Fasting. "Trondheims bybilde" som den ble kalt, ble en slags bibel for mange entusiaster. Det ble snakket om denne som om det var et rent kupp i forhold til den politiske prosessen. Innstillingen tok nemlig for seg områder og enkeltsaker som det delvis hadde vært strid om. Det er hevet over tvil at innstillingen fra utvalget fikk avgjørende betydning for flere eldre bygningsmiljøer i Trondheim.

Byplansjef Ann-Margrit Harkjerr og leder Svein Skibnes i Sanden & Løkkan Velforening. I 1972 var de som arkitektstudenter sammen i "Sandengruppen". Gruppen konkluderte med at: "Sanden trenger en beboerforening". Foto: Jens Bjørnstad

Verneregulert

I dag er Sanden og Løkkan verneregulert, i Midtbyplanen fra 1981. Utfordringen for eldre, og nye beboere som begynte å innta området på 70-tallet, var selv å ta vare på sin nye (gamle) bolig.

- Kulturminnevernet står mye sterkere i dag enn det gjorde på begynnelsen av 70-tallet, og for så vidt også sterkere enn da Midtbyplanen ble vedtatt i 1981.

- Det må skje noe helt spesielt om dagens praksis skulle bli endret. En sammenhengende trehusbebyggelse er i høyeste grad verneverdig, sier byplansjefen.

Hun nevner som eksempel at dersom et hus i Sanden - Løkkan rammes av brann, selv en ødeleggende brann, skal det bygges opp igjen etter klare premisser som gis av bygningsrådet.

- En av truslene mot boligmiljøet på 70-tallet var helt klart den såkalte "snikkontoriseringen", sier Ann-Margrit Harkjerr.

- Det var selvsagt fristende å gjøre boliger i et så sentralt byområde om til kontorer. Profitabelt kunne det i alle fall være.

- Lenge var det slik, bemerket Harkjerr. Nå er imidlertid situasjonen omvendt, og det er grunn til å passe på at ikke boliger fortrenger arbeidsplasser i næringsområdene i Midtbyen.

- *Hva synes du om Sanden og Løkkan så mange år etter?*

- Sanden og Løkkan er blitt et flott område hvor folk tar ansvar for egne boliger, sier Harkjerr.

- Godt naboskap er viktig, men det er også grunn til å understreke at Sanden & Løkkan Velforening har drevet fram saker som samlet har fått avgjørende betydning for hele området. Forhagene i Dronningens gate er et godt eksempel.

Beboere

Sanden og Løkkans "gjenoppstandelse" på 80-tallet skyldes blant annet en genuin interesse for å bo i byen.

- I en periode var det en reell fare for at Midtbyen skulle bli tømt for folk. Heldigvis har dette snudd. Nå flytter

det folk *til* Midtbyen. Dette gjelder også i de områdene som ikke var regulert til bolig i Midtbyplanen, som Svømmehallbygget, som er gjort om til leiligheter, sier Harkjerr.

Andre eksempler på at næringsbebyggelse er gjort om til boliger er deler av bryggerekka. Og hun kan belegge dette med tall. I det området som defineres som Midtbyen, har folketallet steget fra ca. 2700 i 1980 til knappe 3500 i år. Reelt er tallet høyere, fordi studenter som er registrert som bosatt i hjemkommunen kommer i tillegg. Befolkningsveksten har vært spesielt stor blant de "unge voksne". Det eneste skår i gleden er at det ikke er blitt flere barn og ungdom.

- *Det skyldes vel først og fremst at de er blitt flere studenthybler og færre familieleiligheter, og det er ikke alle like fornøyd med?*

- Dette har vært en stor og viktig debatt de siste åra. Det er ikke alt det offentlige kan, eller bør gjøre noe med. Dette er jo flere varianter fra ombygging til korttidsutleie. Bygningsrådet har nylig vedtatt en veileder som omhandler bruksendring og oppdeling av leiligheter til hybler, og vi har håp om at dette vil gjøre problematikken mer oversiktlig. Vi må også huske på at NTNU er Trondheims "hjørnesteinsbedrift". Vi er både avhengige og stolte av NTNU. Utfordringen er mangel på egne studentboliger, og her må det offentlige ta et ansvar, sier Ann-Margrit Harkjerr.

Forandring

Da de første av de "nye" beboerne i Sanden og Løkkan for tretti år siden bokstavelig talt tok spade, hammer og sag i egen hånd, var dagens situasjon et fjernt ønske. Området var sterkt trafikkert, til og med bussene brukte Dronningens gate i en periode. Det som var av åpne og tilgjengelige plasser var regulære parkeringsplasser. En sterk kontrast til dagens gatebilde i område.

- Ja, det var, og er noe av hensikten med Midtbyplanen, at slike områder skal utvikles videre. Dette er svært viktig for byens identitet. Intet mindre, sier byplansjefen.

Velforeningsglimt

Foto: Svein Skibnes og Gerri Bovenhoff

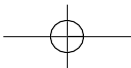

Status 2008

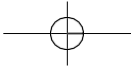
Foto: Ole Tolstad, Gerri Bovenhoff og Birgitta Odén

Sentralt i Sanden & Løkkan ligger Trondhjems Hospital med Hospitalskirken. Denne sosiale institusjonen har vært i kontinuerlig drift her siden 1278.

Peter Egge

Av Lisbeth Tangen

Peter Egge ble født i Wilmannsveita 5. Der vokste han opp med ni søsken. Da han var sju år, flyttet familien først til Fotveita og deretter til Dronningensgate 45. Han bodde stort sett i Trondheim til 1897 da han giftet seg og flyttet til Kristiania for godt.

Peter Egge var en svært produktiv forfatter fra han debuterte da han var 22, til han utga sin siste bok i en alder av 85 år i 1955. Stort sett ga han ut en bok i året og han skrev både romaner, noveller og skuespill. I dag er det meste glemt, kanskje bortsett fra "Hansine Solstad". Peter Egge ble født i 1869 og døde i 1959. I følge litteraturviter Øystein Rottem har tiden litterært sett løpt fra Peter Egges bøker, men de har fremdeles kulturhistorisk verdi "som kilder til kunnskap om hvordan folk levde og tenkte i gamle dagers Trøndelag". Faktisk var Egge først ute av de gamle trønderforfatterne med å plassere Trøndelag på det litterære kartet. Han forble hele livet trønder av sinn og skinn og har sagt om seg selv at "jeg er gudskjelov trønder".

Fortellingen "Løkken" er hentet fra boka "Folkelivsskildringer" som ble utgitt i 1894. Egge skrev fire bind med erindringer som han kalte "Minner". Her skriver han detaljert om oppveksten i veitene på Løkkan. Han var en god iakttager og husket godt. Det vesle stykket vi trykker her gir et godt inntrykk av Peter Egge som folkelivsskildrer.

Wilmannsveita 5 idag. Foto: Ole Tolstad

Løkken

Av Peter Egge

I linje med Stranden ligger en gate, som heter Løkken, og tykt og hvitt er støvet i kjørebanelen, og grønt og kraftig gror smaagræsset langs veggene og i rendestenene; for mai har trængt sig ind nu alt; men der er stilt og varmt som paa en god hundedag.

Løvet paa træet ved trappen hans høker Sigvaldsen vender sig ordentlig av varmen, og et vindøie har høkeren selv slaat op, og hans lyse skjorteærmer skimter enhver, som gaar forbi huset. I vindøiet ligger katten likesom en lodden klump uten nogen egentlig skabelon. Først naar en gaar nærmere ind til glasset, ser en, at der er liv i klumpen; den puster tungt, eftersom den er svært fet.

Naturligvis har hvert hus sin port; men smal er den som en skikkelig tømmerstok og ikke stort høiere end en mand, og mangt et hus med bare ett stokverk er saa lavt, likesom takrenden var til, forat verten kunde lægge portnøglen sin derop i, til han kom hjem og skulde ind av porten igjen.

Og de smaa brostenene under vindøiene ligger, likesom Løkken skulde hat sin oversvømmelse; men efterpaa, da tørken kom, grodde stenene fast – slik de bedst kunde. Og oppe paa taket gaar en stor lodden rotte ut og ind i hullene, som takstenene engang har dekket over. Somme ganger blir det for hett under benene deroppe, og saa slæper hun sig frem paa kanten av takrenden, og der ligger hun og lufter sig og glipper med øinene og gjeper til en liten unge, som roter i rendestenene.

En og anden gang kommer høker Sigvaldsen ut paa trappen og kikker bortover gaten: gad vite, om der ikke skulde komme en kunde snart. Han røker paa pipen, som bestandig har fyr, og bestandig surrer det i den omkap med katten indenfor det aapne vindøiet. Rotten kvikner til og retter op hodet; men det synker straks ned igjen, naar høkeren vender hende sin brede bak og gaar ind.

I Løkken er der ingen hund; for ifjor blev hundeskatten indført, og den er dyr; men madam Høgset eier en gjæt. Indenfor hønsehuset har hun plads, gjeten, i et bitte litet rum, som er saa lavt, at hun stanger i taket; naar hun staar paa to, og det gjør hun ofte; for hun liker ikke taket over sig. Derfor er det kanskje og, at hun tripper paa gaten den meste tid av dagen og rykker i sig græs fra rendestenene og gnager paa raatne bord i stueveggene, og det ærgrer dem, som bor indenfor. Al den opsig og fortræd, som hundene gjorde i gaten før i tiden, gjør gjeten nu. Alvorlig sint paa hende kan ingen bli likevel; for engang har hun stanget og bitt ihjel en stor rotte, og alle vét *det*.

I den ene enden av Løkken ligger en stor, rød gaard med to stokverk, og den heter hospitalet; for her bor mange, gamle, fattige folk uten at betale, og over paa den andre siden av gaten har de en liten hvit kirke og ikring den en have med popler og rognetrær og brede ganger med hvit sand. Og et høit alvorlig stakit ikring altsammen.

Ikke engang de gamle kan være alvorlig sint paa gjeten; for de ogsaa vét, at hun har stanget og bitt ihjel en stor rotte engang.

Paa stokker og krykker drar de sig nedover den lave stentrappen utenfor det pene hospitalet og stolprer over gaten til haveporten. Kommer gjeten bort til dem, stopper de op og klør hende paa ryggen med krykken. Men ind i haven faar hun ikke lov til at være med. Derfor er porten lukket bestandig, og det mindes enhver om, som skal ind, at porten maa ikke staa aapen; for den hvite platen i stakittet sier til. Og gjeten hun putter den skjeggete mulen ind mellem sprinklene og mumler: "Mhe-e-e." Men de gamle, som er kommet indenfor, snur sig om og smiler til hende og sier: "Nei, gamla, faar it lov."

Heller ikke smaabarn maa komme ind i kirkehaven; for mange av dem har ikke mere vett, end at de bryter av de

fine blomstene, som staar midt i haven... de pene aster-sene og levkøiene og mange andre blomster, som har saa vanskelige navn.

Men om søndagen ringer klokken i den hvite kirken, og da kryr de ut av hospitalet allesammen, som kan, for at høre presten, som er kommet alt og sitter i et rum bak alteret og venter paa, at alle skal samles; men han læser i en stor bok med sort bind, mens han venter.

I den hvite kirken gaar folk fra Løkken og. Hver søndag tripper madam Høgset av sted i det store, fine wienersjallet. Gjeten har hun stengt inde, forat hun ikke skal gjøre ugagn, gjeten, mens presten staar paa stolen. Og høker Sigvaldsen kommer og; men konen hans gaar foran; for han kan ikke følge med riktig, eftersom han er saa tyk.

Nu er det kvikt i kirkehaven; men over middagen blir det stilt; for da sover de gamle i hospitalet og de andre folk i Løkken. Da er haven stengt og blir ikke lukket op, før klokken fire. Saa spaserer de gamle mænd og koner fra hospitalet ikring i den hvite sanden i gangene, og naar de blir trøtte, sætter de sig paa bænken, som alle er grønne. Madam Høgset hviler sig hos dem, og høker Sigvaldsen og konen hans gaar forbi og smiler og hilser og er saa pene og fine, likesom de skulde i kirken; men aftensang er der aldrig i Løkkens kirke.

Senere paa kvelden ringer klokken syv i den gamle domkirken langt oppe i byen, og ut gjennom grinden og over gaten stolprer de gamle en efter en. I vindøiene i hospitalet er der snehvite trækgardiner, og foran dem blomster,

"... Saa spaserer de gamle mænd og koner fra hospitalet ikring i den hvite sanden i gangene, og naar de blir trøtte, sætter de sig paa bænken, som alle er grønne."

Foto: Erik Olsen. Kilde: UBiT

"...har de en liten hvit kirke og ikring den en have med popler og rogne-trær og brede ganger med hvit sand. Og et høit alvorlig stakit ikring altsammen." Hospitalskirken ble malt hvit i 1891, men i 1929 ble den malt rød igjen. Den opprinnelige rødfargen fra 1706 fikk kirken tilbake ved hospitalsjubileet i 1977. Prospektkort. Fotograf ukjent. Kilde: UBiT

baade geranier og myrter og Kristi blodsdraaper, som er saa svært røde.

Tungt og traat gaar det for nogen gamle; men dem tar en av de andre under armen, og sammen kommer de opover trappen, som ikke er videre høi.

Længere utover gaten gaar folkene fra Løkken – forbi hjemmene sine. Endnu er det litt for tidlig at gaa ind til-kvelds, og saa hilser de mot vindøiene og ser gjennom de trange smaagaterne, som borer sig ned til sjøen, - utover – langt utover. Langsamt gaar de, og nu er gjeten sluppet løs, og glad er hun og mumler: "Mhe-e-e."

Men om vinteren er det stilt og hvitt i haven ikring den hvite kirken. Bare søndags formiddag skynder folk sig

avsted gjennom gangene; det er for koldt. Tidlig om morgenen har opsynsmanden været ute og skuflet sneen tilside – op ikring kirkevæggen, saa en ikke ser stort mere end halvdelen av den. Og bare svakt høres orgelet, likesom tonerne kom indefra et berg.

Men tidlig paa vintereftermiddagen samler mørket sig mellem træerne; for haven ligger høit mot nord, og ut fra himmelen skinner stjernerne nedover den hvite kirken.

"Teksten er hentet fra Folkelivsskildringer", utgitt på Norli i 1894 og gjengitt her med tillatelse fra Gyldendal Norsk Forlag."

Hjørnet Dronningens gate og Tordenskiolds gate ca 1895. Foto: Jørgen Wickstrøm. Kilde: Trondheim Byarkiv/UBiT

Peter Egges barndomshjem i Dronningens gt 45. Fotograf ukjent. Kilde: UBiT

Sanden og Løkkan i Trondheim

Av Gunnar Houen

Bygningsmiljøet Hospitalsløkkan og Sanden i Trondheim har vært regulert til spesialområde pga. kulturhistorisk verdi siden 1981. I løpet av de 25 årene reguleringen har vært gjeldende er de fleste husene i området blitt pusset opp, rehabilitert og i mange tilfelle delvis bygget om i henhold til hva som gjerne kalles «dagens standardkrav». Området er blant de største sammenhengende eldre trehusområdene i Trondheim, og det er en vidt omforent oppfatning at dette er et av de antikvarisk viktigste eldre bygningsmiljøene i byen å ta vare på. Hvilke er områdets verdier, og hvorledes er de blitt tatt vare på i årene etter at «sanerings-spøkelset» var jaget bort på 1970-tallet?

Det området vi her skal se på er i det alt vesentlige et gammelt trehusområde. I det følgende behandles temaet derfor i hovedsak som en trehusproblematikk.

Den tusenårige by har det meste av sin tid vært en treby. I 1845 inntraff en avgjørende forandring i og med at det ble innført murtvang i det sentrale byområde (inkl. Bakklandet). Murtvängen ble i 1899 utvidet til også å omfatte tettbebyggelsen øst for sentrum (de da nylig utbygde store boligområdene på Møllenberg og Rosenborg).

I sentrale byområder i Trondheim er det i dag bevart sammenhengende trehus og trehusmiljøer som dekker en periode på rundt regnet 200 år – fra slutten av 1600-tallet og frem til 1899.

Med trehusmiljøer tenkes her på områder med sammenhengende trehusbebyggelse – sammenhengende både i den forstand at de enkelte bygningsanlegg er tett sammenbygget, og at det er forholdsvis få innslag av annen type bebyggelse.

Frem til 1850 endret den overordnede bebyggelsesstrukturen i byen seg lite: Husene ble bygget rundt rektangulære gårdsrom, med våningshus ut mot gate, veit eller plass, og med uthusfløyer på de øvrige tre sider. Slik ble bebyggelsesmønsteret utviklet som et lappeteppes av rektangulære

(og noe mer irregulære) anlegg som lå tett i tett, med uthusenes pulttak bokstavelig talt «rygg mot rygg».

Sanden og Løkkan

Store deler av området brant ned i januar 1842. Mer enn 300 gårder gikk tapt. Området slik det fremstår i dag er for store deler resultat av en intensiv gjenreisning som fant sted i den korte perioden før murtvängen ble innført tre år senere. Brannen, som startet i sydøst, stanset først da den nådde frem til det gamle Trondhjems Hospital (der hovedbygningen gikk tapt, mens Hospitalets kirke fra 1706 ble reddet). I området vest for Hospitalet, som brannen ikke ødela, finner vi eldre bebyggelse, for det aller meste fra tidlig 1800-tall. Langs Kongens gate, vest for Hospitalskirken, ligger en liten rekke med bygninger av delvis meget beskjedne dimensjoner. Denne strekningen var utbygd alt før 1720, og her finner vi det antatt eldste bolighuset i området, Kongens gate 82.

Mens husene vest for Hospitalskirken er av temmelig varierende type og størrelse, inkl. noen få i en etasje, er de i øst, som ble bygget etter brannen, langt mer homogent utformet: Her finner vi tilnærmet jevnhøye toetasjes hus langs gatene, fra først av med stående kledning i hele fasadehøyden, og med et enkelt, men likevel variert, empire-

Hospitalsgaten i 1860-årene, fra boken «Gamle Trondheim i Billeder», samlet og utgitt av A.E. Koch.

preget formspråk i dør- og vindusdetaljer m.m. Spesielt inngangspartiene har klart individuell, og ofte særs rik detaljering fra hus til hus.

Gatebildet i det vestre området, Ytre Hospitalsløkke, har gavlhus som typisk karaktertrekk i gatekryssene. På den tid brannen inntraff var gavlhus ikke lenger tillatt, og gatehjørnene i det østre området fikk tømmerkassene avskrådd, slik hensynet til brannsikkerhet og -beredskap nå krevde. Vi fikk det karakteristiske «nye» trondhjemske gatebilde med brukne hjørner og valmede tak ved inngangen til alle gater og veier.

Plantypene utviklet seg også over tid – fra treromsplan i de eldste og minste husene til varianter av midtgangshus i de senere. Treromsplanen, og også en mer utviklet fire-delt plan, dominerer i vest, midtgangshuset i øst.

Planløsningene i uthusene, og i gårdsanleggene som helhet, frembyr også variasjoner som nok kunne la seg typifisere til en viss grad. Denne forfatter har ikke gått dypt

inn i dette – den interesserte leser anbefales å gå til for eksempel Knut Einar Larsens doktorgradsavhandling «Trebyen. Bybranner og byfornyelse», Trondheim 1989. Få, om noen steder er temaet bredere og samtidig mer konsentrert belyst.

Miljøet og beboerne

Spesielt for Hospitalsløkkene er at Trondhjems Hospital – en institusjon som har holdt til her siden 1200-tallet – i flere hundreår har eiet store arealer med en lang rekke hus og tomter. Området har ikke minst av denne grunn på mange måter vært en «by i byen», med en egen bydelsskulptur.

Beboerne utgjorde rundt midten av 1800-tallet et bredt spekter av håndverkerfamilier, og folk som drev ulike typer tjenesteytelser. Det var bosatt forholdsvis mange sjøfolk i området, og de fleste av byens losere holdt til lengst vest i Sanden. Direkte arbeiderstrøk i moderne for-

stand var Sanden- og Løkkanområdet ikke, i og med at bysamfunnet ennå bare i beskjedent grad var industrialisert. Ulike typer ufaglærte arbeidsfolk fikk imidlertid etter hvert innpass, ikke minst som leietakere. De som var dårligst økonomisk stilt ble gjerne henvist til svært små og ytterst kummerlige forhold i uthusfløyene – uthusene kunne innredes og ble ofte benyttet til beboelse, selv om dette var svært enkle strukturer sammenlignet med hovedhusenes.

Som nevnt ble det fornemmere beboelse og «finere» næringsvirksomhet dess nærmere byen man kom, og nok også dess lenger opp mot Kongens gate husene lå. Noen gjennomført sosial strøksinndeling kan vi likevel ikke snakke om.

De «beste strøkene» lå i øst; vestover ble det gradvis enklere forhold. Lengst ute i nordvest, ved fjordkanten, finner vi det strøket som hadde den klart laveste statusen – på folkemunne benevnt «Rakkersanden», etter den offentlige skarpretters hjulpmann, rakkeren, som

bodde her.

Sanden var navnet på det sjønære området nord for Løkkene. I motsetning til fjordkanten og elvebreddene lengre øst var det her en forholdsvis lang strekning uten bebyggelse mellom gaten og sjøen (bl.a. som følge av at det fra gammelt av lå en forsvarsbastion her, og fordi betydelige arealer ble benyttet til lagringstomter for trelast). Særlig før det mot slutten av 1800-tallet ble bygget molo og mudret opp en seilbar kanal langs fjorden, kunne Sanden være temmelig værutsatt. Navnene Sanden og Sandgaten gir en pekepinn om at det ved kraftig vind kunne bli ført betydelige mengder saltvann og sjøsand opp i gater og haver – helt til langt oppe i byen. På den annen side var det en ganske så fabelaktig kontakt mellom sjø og land. Få steder i Trondheim har den fysiske og visuelle nærheten til fjorden og fjordlyset vært finere.

Sanden, sammen med Nidareid vestenfor, hadde i en del år en spesiell funksjon som landingsområde for skipstra-

Fig. 1. Kart som viser de større sammenhengende eldre trehusmiljøene som i dag er bevart i Trondheim: 1. Ilsvikora, 2. Ila, 3. Sanden og Løkkan, 4. «Ne'rbyen», 5. Baklandet, 6. Rosenborg/Møllenberg og 7. Nedre Lademoen (i dag kalt «Svartla'mon»). Også enkelte sammenhengende trehusområder av mindre omfang er markert.

Fig. 2. Adelsteen Knudsens Trondhjems kart fra 1868. Utsnitt som viser Indre Løkke, fra Hospitalskirken i vest til Munkegaten i øst. Dette er det første bykartet der hver enkelt bygning er markert. Det gir et godt bilde av tre-byen slik den forelå ferdig utbygd rundt 1850.

fikken. Trondheim som havneby hadde lenge vært satt tilbake i og med at den gamle elvehavnen var blitt for grunn og dermed dårlig tilgjengelig. Før de store havneutbyggingene på 1870- og 1880-tallet var større skip avhengige av å ankre opp på redene og bli ekspedert av mindre båter, fortrinnsvis via landingsbrygger som gjerne strakte seg langt ut i fjorden.

Slike brygger var det flere av i Sanden; og en må kunne tenke seg at den tidvis store og i visse hensende eksotiske aktiviteten som fulgte med også har vært viktige bidrag til å prege bydelen og skape dens karakter.

Inn i en ny tid

Sanden- og Løkkanområdet var blitt nyregulert etter brannen i 1842. Fra gammelt av hadde Gjeilan (Kongens gate) med sin forholdsvis store bredde vært en meget klart oppfattbar avgrensning mot Kalvskinnet i syd.

Dronningens gate var en like viktig, om enn noe smalere grensegate nærmere sjøen. Nede ved fjorden løp den mer kronglete Sandgaten i samme retning. Ved reguleringen ble også mange av de smale veitene som skar seg gjennom bebyggelsen på kryss og tvers erstattet av brede nord-sydgående gater. Det oppsto en «grovmasket» kvartalsstruktur som i noen grad minner om den sentrum hadde fått etter storbrannen i 1681 (Cicignons byplan).

Haver, som særlig i form av plankeinngjerdete ubebygde tomter hadde vært et viktig innslag på løkkene fra langt tilbake, ble utover på 1900-tallet et karakteristisk trekk i form av såkalte forhaver. Spesiell i så måte var den særlig brede Tordenskiolds gate, der de stakittinngjerdete forhaverne på vestsiden holdt stand til en god stund etter krigen.

Press i retning av strukturendring var ikke tilstede på Løkkene før godt etter krigen. Nye generasjoner overtok

tidligere generasjoners hus, og alminnelig standardheving som f.eks. installasjon av WC og senere private bad, ble gjennomført litt etter litt – stort sett på den for hånden enkleste og mest tilforlatelige måte. Standardhevingen gikk ikke fort: Så sent som i 1960 var for eksempel den gamle badeanstalten «Vestre Folkebad» på Ytre Løkke fremdeles i full drift – svært mange hadde ennå ikke fått innlagt bad i boligene.

Fort gikk det heller ikke med moderniseringen av transport- og fremkomstmidler. Den sosiale stabiliteten var høy, og boligspekulasjon fantes ikke. Det kom derfor i liten grad nye typer brukere og beboere inn i området. Bare langsomt gikk Sanden og Løkken derfor inn i «bilens århundre». Gatene og veiene var i praksis stort sett bilfritt område til langt inn i den tiden da det ble nødvendig å skape begrepet og agitasjonen for «bilfri by». De positive miljømessige konsekvensene, ikke minst for barns oppvekstvilkår, er lette å forestille seg. I likhet med områder som Bakklandet og Ila og de andre gamle byområdene der man lenge gikk klar av områdesanering, hvilte det ro og – etter noens mening – rimelig selvtilfreds tiltaksløshet over området og dets fremtidige utvikling.

På 1960-tallet kom det for alvor vind i seilene til den moderne byutvikling og boligsanering.

Temaet har vært utførlig behandlet i mange sammenhenger de siste 40 år, og skal, til tross for at det er vesentlig, ikke ofres stor plass her.

Velmenende politikere, som selv kom fra nettopp den type kår som dominerte i mange av de gamle boligmiljøene, gikk i bresjen for omfattende sanering. Gjenreisningen etter krigen hadde på 1960-tallet nådd så langt at tiden nå var inne for «den endelige løsning» av det nasjonale boligproblemet.

Hadde det rådd tiltaksløshet i de gamle boligområdene tidligere, så gikk dette nå gradvis over til apati. Det ble stadig mer klart at de gamle reguleringsplanene, som hadde vært den formelle tryggheten for de gamle boligområdene, snart ville måtte vike til fordel for «den

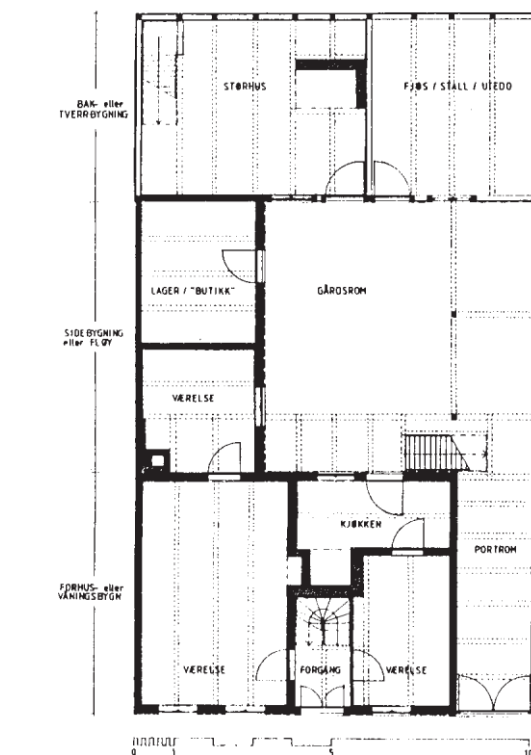

Fig. 3. Plantegning som viser et typisk trondhjemske gårdsanlegg etter brannen. Fra K. E. Larsen: «Trebyen. Bybranner og byformyelse».

moderne tids krav». Nå fikk man ikke lenger lån eller annen økonomisk støtte til å vedlikeholde og videreutvikle bygninger og eiendom, og forfall satte inn.

Hundrevis av eldre boliger i Trondheim, for det meste fra første del av 1800-tallet, ble nå «sanert» – dvs. revet – som oftest til fordel for industri-, kontor- eller trafikkformål. Erstatningsboliger ble skaffet i form av nye blokk- og rekkehusområder m.m. som ble realisert godt utenfor det sentrale byområdet.

Sanden og Løkken var blant de områdene der denne utviklingen ikke rakk å komme svært langt. Bare tre steder er det etter krigen foretatt områdesanering av gamle boliger til fordel for nybygg: Langs Kongens gate vestover fra Tordenskiolds gate, rett vest for Hospitalet og

Fig. 5. Typisk gårdsromsinteriør på Indre Løkke tidlig på 1970-tallet. Foto: Arvid Strand.

lengst vest langs Vollgaten (der Sandgaten løper sammen med Kongens gate rett innenfor de gamle skanseverkene). På to av disse stedene kom det opp bygninger med en helt annen dimensjon enn før, og med en ytterst strøksfremmed karakter. På det tredje, ved Hospitalet, ble det reist sykehjem og omsorgsboliger som i form og dimensjon langt på vei er godt tilpasset miljøet.

Tidsskiftet i 1970-årene

I Norge så vel som i store deler av Europa for øvrig snudde «saneringsvinden» på første del av 1970-tallet: Vi fikk en ganske så dyptgripende holdningsendring når det gjelder synet på bl.a. de gamle bymiljøenes verdi og betydning. Også dette fenomenet er meget grundig behandlet mange andre steder.

I Trondheim ble 1970-årene starten på et kulturminnevernarbeid som etter 35 år stadig pågår uten noe synlig brudd i den overordnede målsetting.

Vernearbeidet fikk raskt vind i seilene – også langt inn i de kommunale kretser. Ikke minst for Trondheims vedkommende er det viktig ikke å glemme de store boligaksjonene på 1970-tallet, der kulturminnvern og boligvern gjorde felles front og ble en avgjørende forutsetning for at vernearbeidet så vidt raskt fikk den brede tilslutning det gjorde. Viktige medspillere og initiativtakere, i tillegg til Sanden og Løkkan Velforening, var Fortidsminneforeningen og Trondhjems Historiske Forening, hvis ledelse hadde hjerter som banket varmt også for den bygde byhistorien.

Like viktig er det ikke å glemme det rent faglige «grunnarbeidet»: Nettopp Sanden og Løkkanområdet ble gjenstand for Trondheims første systematiske gjennomgang av verneinteressene i et gammelt byområde: Arkitekt Lars Roede var her pioneren med den såkalte «Sandenplanen» fra først på 1970-tallet. Her var bl.a. bredt anlagt bygningshistorisk dokumentasjon tillagt avgjørende vekt.

Det faglige og politisk sammensatte kommunale «Antikvarisk utvalg», med arkitekt Lars Fasting som iherdig sekretær og faglig leder, la i årene 1971–76 grunnlaget for at hensynet til bygningsvern og bybildebevaring i 1981 på bred front ble innarbeidet i den nye samlede reguleringsplanen for sentrum: «Midtbyplanen».

Etter 35 år med verneregulering

For å forstå det som er skjedd i et område som Sanden og Løkkan, og for å kunne vurdere resultatet i egenskap av bygningsvern, er det nødvendig å se på reguleringsbestemmelsene.

Kortest mulig oppsummert er det vesentlige i bestemmelsene (§ 10) at bestående trehus skal bevares og bare kan ombygges eller moderniseres såfremt eksteriøret beholdes uendret eller føres tilbake til et mer opprinnelig utseende. Videre at bebyggelsen i de indre kvartalene til-

lates helt eller delvis revet og ombygget, men på en slik måte at forandringene etter bygningsrådets skjønn ikke forringer strøkets kvalitet. Det gis flere bestemmelser, som for eksempel at eldre murbygninger med mer enn to etasjer (som det bare finnes noen få av i området) forutsettes erstattet av toetasjes bebyggelse hvis de blir ødelagt av f. eks. brann; og det gis generelle bestemmelser om form, dimensjoner og materialebruk i ny bebyggelse der dette måtte bli aktuelt.

Når man skal vurdere bygningsvernet i området som sådan, er det imidlertid de ovenfor kursiverte formuleringene som er de viktige.

Som så alt for ofte ved reguleringsbestemmelser er de uklart og lite logisk formulert, delvis direkte misvisende i forhold til intensjonen. Eksempelvis er det hevet over tvil at det med formuleringen «de indre kvartalene» ovenfor var ment å si «det indre av kvartalene», og igjen at man med det skal forstå de enkelte bygningsanleggs indre, dvs. bebyggelsen bak gatefasadene.

Mer uklart har det vært hvordan man skal forstå begrepet «eksteriøret»: Gatefasaden eller alle fasader? Her har det ved flere anledninger vært grunnlag for både faglig og politisk diskusjon.

Med denne knappe klarlegging av de formelle virkemidlene kan blikket vendes mot den gamle bebyggelsen på Løkken og i Sanden – til den situasjonen vi finner her i dag.

Reguleringen i 1981 falt (og hang i en viss forstand) sammen med at mange av de gamle beboerne var på vei til å flytte ut, og at området nå åpnet seg for dem som så at dette fra å ha vært et nedslitt saneringstruet område kunne bli et attraktivt og spennende sentrumsnært boligmiljø. Blant «pionerene» var ikke minst arkitekter og andre akademikere. Fremdeles var kostnadene ved å kjøpe hus i området lave; og yngre, mindre velbeslåtte boligsekere med sans for bevaringstanken og evne til selv å stå for arbeidet med oppussing og reparasjoner, fikk sin «historiske mulighet».

Denne utviklingen er viktig, fordi den innebar at man i en kritisk overgangsperiode fikk inn ytterst bevisste

beboere, som både hadde skapertrang og -evne når det gjaldt vitalisering og fornyelse av tildels sterkt reduserte bolig- og miljøkvaliteter.

Det utenfra mest synlige resultatet av «hamskiftet» på Løkken og Sanden er gatefasadene, som ut over i 1980-årene ble pleid og stelt med på en måte som også antikvarer kan være med på å bifalle. Den gamle panelkledningen og de ofte storslagne inngangsportalene og -dørene ble bevart på plass og reparert – sjelden skiftet.

Vinduene kunne det være verre med – her slo argumentene til fordel for å erstatte enkelt glass med koblede vinduer i stor grad gjennom til fortrengsel for reparasjon og tillegg av varevinduer.

Det er i dag bevart ytterst få eksempler på originale vinduer fra 1840-årene i området – og det skyldes slett ikke at de var teknisk dårlige og ikke lot seg reparere.

Praksis i byggesaksbehandlingen har opp gjennom årene stort sett vært i tråd med det som her er nevnt. Ett av de mange spørsmål man kan stille er om en konsekvent mer restriktiv holdning i spørsmål om for eksempel vindusutskifting kunne ha ført frem på en fornuftig nok måte.

Her kan det være verdt å ta bruken med i betraktningen: Ønsket om god varme- og støyisolasjon, om å kunne ha gardiner og blomster i vinduene, og om en viss lettsteltethet, er legitime behov. Det første kan løses greit ved hjelp av varevinduer, det øvrige er mer komplisert.

Slike betraktninger vedrørende vern kontra fornyelse kan anføres for flere teknisk/praktiske forhold, men de er kanskje mest slående når det gjelder vinduer.

Bak gatefasadene har utfordringene vært betydelig større. Å ta vare på de innvendige kvalitetene i et bevaringsområde er en sak for seg: Plan- og bygningsmyndighetenes ambisjon har aldri vært å stille krav om vern av interiør, i og med at lovverket jo ikke hjemler dette. Svært mange steder er like fullt interiørene, da spesielt i bolighusene, tatt svært godt vare på, og nennsomt istandsatt. Dette har jo for mange nettopp vært noe av hovedgrunnen til å skaffe seg et gammelt hus.

Om vi går til gårdsrommene og uthusene er situasjonen en annen: Uthusene var lenge den dårligst vedlikeholdte

delen av bebyggelsen i dette området, som i de fleste tilsvarende. Uthusbebyggelsen gikk for det aller meste helt ut av bruk som sådan i årene før og rett etter krigen. Det var da slutt med for eksempel hestehold og tilhørende behov for staller m.m. Latrinenes tid var også så si definitivt ute i løpet av 1960-tallet. Fremdeles fantes håndverkergårder der uthusene var i bruk til ulike typer verksted; men også dette endret seg i og med den alminnelige modernisering av yrkesstrukturen. Det var neppe mange som aksepterte å arbeide høst og vinter i uisolerte bindingsverksbygninger.

De som flyttet inn i Sanden og på Løkkan etter midten av 1970-tallet var i stor grad yngre, ofte velutdannede, familier, som hadde eller ville komme til å få barn. Generelt økte krav til arealstørrelse gjorde at uthusene ble et viktig potensiale for å kunne utvide boligene. Da behøvdes i de aller fleste tilfeller betydelig bygningsmessig oppgradering, ikke minst når det gjelder isolasjon og i mange tilfelle fundamentering. Disse behovene, sammen med den åpning for bygningsmessig fornyelse som lå i reguleringsbestemmelsene, gjorde at radikalt ny bruk av uthusene ble forutsetningen for at fremtidsrettede og rimelig tidsmessige (om ikke direkte «moderniserte») boliger lot seg etablere.

Ønskene om og behovene for uterom med sol var også medvirkende til at uthusstrukturene kom under press – muligheten for tilstrekkelig høyt beliggende terrasser var, og er stadig, høyt skattede goder i dette som i de fleste andre gamle boligområdene i byen.

Det kan, i visse henseende med stor rett, reises kritikk fordi man har latt fornyelsen i for stor grad gå på bekostning av kulturminnekvallitetene, og i den forbindelse at planbestemmelsene ikke har vært endret og forbedret i løpet av de mer enn 25 år som er gått.

Eksempler på omsorgsfull bevaring og istandsetting av hele bygningsanlegg i Sanden og på Løkkan finnes, noen av dem er inspirerende eksempler på hvilke unike kvaliteter som finnes bevart og kan hentes frem.

Flere vesentlige trekk ved den gamle bebyggelsen er i en rekke tilfeller godt bevart – av og til svært godt. Dette

gjelder særlig de mest synlige elementene, dvs. fasadene. Bolighusenes indre er også mange steder omsorgsfullt behandlet med respekt for opprinnelig egenart, mens bakgårder og uthus ofte har vært gjenstand for det som i dag gjerne kalles «transformasjon». Ikke rent sjelden med arkitektonisk og miljømessig høy kvalitet, om ikke alltid med stor respekt for spesifikt antikvariske verdier.

Ikke minst i lys av utviklingen de aller seneste år kan det selv for de mest kulturvernbevisste være grunn til å se vesentlige positive sider ved den blanding av bevaring og fornyelse som har vært rådende i Sanden og Løkkanområdet i mer enn 30 år.

Som i sentrumsnære strøk for øvrig har rå eiendomsspekulasjon fått innpass i takt med en generelt voldsom stigning i boligprisene. «Hyblifiseringen» har en tid vært på sterk fremmarsj i området. Den, sammen med det distanserte huseierskap som ofte ligger bak, fører ikke mye godt med seg når det gjelder å skulle opprettholde og videreutvikle miljøkvalitetene i vid forstand.

Ett annet negativt trekk som dessverre er blitt tydeligere etter som årene har gått, er de miljømessige konsekvensene av en stadig økende bilbruk. Her har de fleste grupper svin på skogen, hva enten de tar bilen(e) sin(e) inn i området og blokkerer store arealer, eller de lar bilbruken inne i, og ikke minst rett utenfor området skape usikkerhet og fare for myke trafikanter, og luft som blir stadig vanskeligere å puste i for små og store.

Kanskje er et velbalansert og stabilt boligmiljø med fornøyde fastboende med motivasjon å redusere bruken av bil ikke så ille, selv om det skulle koste noen antikvariske verdier?

Kanskje er målet i dag minst like mye som midt på 1970-tallet et gyllent kompromiss mellom ansvarsfull boligutvikling og bevaring av kulturminneverdier.

Gunnar Houen er arkitekt og byantikvar i Trondheim Kommune.

Artikkelen er publisert i Fortidsminneforeningens årbok 2007 og gjengitt med tillatelse fra foreningen og forfatteren.

Saras hjørne

Minner fra et langt liv i Sanden

Av Gerri Bovenhoff

Sara Wist

Sara ble født i dette huset i 1926 og har bodd her i hele sitt liv. Hun forteller at moren helst ville nedkomme på fødestuen men været var for dårlig til å begi seg ut og hun fikk hjelp hjemme. Sara's mor ble tidlig enke og oppdro alene sine to barn: Sara og en 5 år eldre bror. For å greie seg jobbet hun på Jernbanen og hadde ord på seg at hun var dyktig. Sara gikk på Ila Skole og jobbet senere i Telegrafan.

Sin tilkommende, Per Wist, møtte Sara da han besøkte venner i Fotveita. Selv var han ikke fra Sanden men han fikk visst et godt øye til henne, fordi han en dag "tilfeldigvis" kom forbi da hun satt nede og klunket på pianoet til en av hennes barnløse tanter i første etasje. Så ble de et par og giftet seg og Sara og Per fikk to sønner: Per og

Tore. Da Sara's eldste sønn ble født fortalte tantene stolt til naboene at "nå har det kommet en prins!" Sara's mor bodde i hjørnehuset sammen med familien til hun døde, 96 år gammel. Etter at de giftet seg fikk Sara og Per kjøpt huset av Amundsen, som de hadde vært leieboere hos. Amundsens ble også boende i huset. Hun forteller at det på det meste bodde 17 personer i huset, men det var før krigen. Nå er det bare Sara igjen i hjørnehuset i veita og så vidt vi vet er hun den eneste gjenværende beboeren i vårt område som er både født, oppvokst og blitt boende

her. I hele sitt liv har Sara blitt kalt "damen med hukommelsen" og så vidt vi kan konstatere er det meste av denne fabelaktige hukommelsen intakt, selv om hun selv påstår noe annet. Sara stiller huset selv og lager sine egne midt-dager og gleder seg til å komme seg ut litt mer når det blir vårlig i været.

I en periode skrev Sara små epistler i Sandpapiret om livet i gamle dager og vi siterer fra "SARAS HJØRNE":

"Når vi ser tilbake på forandringene som har skjedd med forretningene i nærmiljøet vårt, så har de vært store, særlig de siste årene.

Hver dag går jeg forbi de tomme lokalene i Tordenskioldsgt.

2. Jeg husker den gamle losjegården som sto der. I 30-årene huset den flere butikker, Fortuna Skomagasinet, Myklebost Garn og Trikotasje og Ingeborg Berg's parfumeri og leketøysbutikk, sistnevnte var til stor glede for oss barn, for hvis vi ikke hadde annet å gjøre kunne vi stå og kikke i utstillingsvinduet til Ingeborg Berg. I 2. etasje var Promenadekafeen, som blant annet var Vognmennenes stamkafé. Gården brant ned like før jul i 1948, et gjengjeldt strykejern var visst årsaken til brannen.

"Nærbutikker" hadde vi nesten på hvert hjørne. I Skt. Olavsgt. var det minst 4 kolonialbutikker, på Hospitalsløkkan var det to. På hjørnet av Tordenskioldsgate og Holstveita hadde Bjørgum sin kolonialforretning, og skrå over veita hadde Ersland sin lille butikk.

Like før krigen flyttet Samvirkelaget inn i Dronningensgate 66 i lokaler etter Tora Gellein, og utvidet butikken med egen kjøttavdeling.

Den butikken jeg husker best, var Ole Iversen's i Dronningensgt. 43 på hjørnet av Willmannsveita. Der var jeg "fast kunde" den gang jeg sto på tå for å nå opp til den hvite marmordisken med messingbeslag, for å kjøpe "blainnadrops" for 5 øre.

Kjøttforretninger hadde vi flere av i strøket. Så var det alle melkeutalgene. Der fikk man ikke bare kjøpe melk og brød, men også høre "siste nytt" fra området.

Stjørdalens Meieriutvalg lå på hjørnet av Fotveita (nå Adamstuen). Grendsen Meieri i Dronningensgate 64, det var det siste meieriutvalget som ble nedlagt her i byen. Lenger frem i Dronningensgt. lå Bosberg Meieriutvalg. Vest for Hospitalskirken lå et lite enetasjers rødt murhus med melkeutvalg, det ble i mange år bestyrt av en dame ved navn Flak, populært kalt "Flakka".

Ellers var det melkeutvalg både i Willmannsveita, Drilleveita og på hjørnet av Holstveita.

I Peter Egges bok "Minner fra barndom og ungdom" skriver han bl.a. da familien i 1876 hadde kjøpt og flyttet inn i egen gård Dronningensgt. 45, solgte hans mor melk og fløte fra en liten bod i bakgården.

I kjelleren i Kongensgt. 53, et hus som for lengst er borte, var det en sjelden liten butikk. Fra et enkelt lite lokale solgte dem sine spesialiteter som bl.a. var lutfisk, spekesild, spekeskinke, gammelost, hjemmebakket flatbrød og øl. Vi kalte butikken for Hansenkjelleren.

Som dere ser har det skjedd store forandringer siden 30-årene, og det vil vel fortsatt skje i årene fremover."

I et annet epistel skriver hun:

"Ingen annen del av byen kan vel ha hatt så mange sosiale institusjoner på et lite område som strøket vårt. Hospitalet er den eldste og største. Erkebiskop Jon Raude bygde i 1277 et hospital for fattige menn på Kongens grunn, og Olav Kyrre ga hospitalet grunnen. Det lå på "vollene", sannsynligvis Ilevollen. Før den store bybrannen i 1681 var det allerede flyttet til Hospitalsløkkan. Trondhjems Hospital er landets eldste sosiale stiftelse.

Organist i Domkirken Johan Christian Tellefsen, som også var bibliotekar ved Videnskapsselskapet og vannverksdirektør, solgte i 1836 sin eiendom Dronningensgt. 46 til Kong Carl Johans arbeidstiftelse. Den hadde siden starten ca. 1820 holdt til i tukthuset. Etter brannen i 1842 ble den flyttet til Kalvskinnsgt. 2 hvor den fremdeles holder til.

Bestyrerinne Albertine Wærness. Foto: P.O. Aune. Kilde: UBiT

Norges første barnehage eller børneasyl ble innviet ved Asylveita i 1837 av foreningen de Nødlidendes venner. Senere ble Midtbyens Asyl som det het flyttet til Sverresgate men måtte vike plassen for rutebilstasjonen. Den er nu i Elvegaten og navnet er endret til Midtbyen Barnehage.

I Kongensgt. 62 på hjørne av Fotveita opprettet Sædelighetsforeningen i 1884 et herberge for tjenestesøkende kvinner som kom til byen. Her kunne de få bo for 30 øre dagen i kost og losji. I avisen i 1902 sto det at ca. 3000 hadde bodd der, og at herberget hadde oppnådd sitt formål, da de unge kvinner som var kommet til byen her unngikk bylivets mangehånde fristelser som følger med de simple logis.

I 1902 kjøpte Redningsmisjonen Hospitalsløkkan 1, en liten gård på hjørnet av parken. Her opprettet de "Nattely

for Menn". Den besto helt til 1934. Hele tiden var det Albertine Wærness som bestyrte institusjonen. Hun gjorde en kjempeinnsats på sosialomsorgens område i byen, og var en nesten legendarisk skikkelse. En vei på Risvollan er oppkalt etter henne. Som dere ser er de foregått noe til alle tider i strøket vårt."

Sara er glad i sang og synger noen strofer mens vi prater og drikker kaffe. Hun deltar så ofte hun kan på formiddagsdansen på Hospitalet. Hun er også glad i gamle ting og viser oss det fine kaffeservise og de gamle vinglassene. Og bildene. En bekjent av Saras mann Per, B. Prestmo, malte i 1968 bildet av huset hennes, slik det så ut før husrekken i Kongensgate ble revet sent på 60-tallet og erstattet med et moderne kontor- og forretningsbygg som skygger for solen.

Om en episode i et av de gamle husene skriver Sara i Sandpapiret 1994, nr. 1:

"...Det er et spesielt hus jeg husker, Kongensgate 60. Det var annerledes enn de andre husene. Bygget i mur, med fasade mot Kongensgate, og inngangsparti og sidefløy mot Willmannsveita. Stor gårdsplass med både stall og fjøs og stabbur, og med store solide porter ut mot både Fotveita og Willmannsveita...

...så kom krigen, og tyskerne okkuperte huset. De benyttet også uthusene, der de hadde både høns og griser. Vi kunne rett som det var se høner trippe ut i veita. En dag porten mot Willmannsveita sto åpen, kom en stor gris byksende ut, og sprang nedover veita. Like etter kom en tysker springende og brølte "Halt!" og "verdammte Schwein". I de dager var det jo fin underholdning for oss som sto og så på...."

Lisbeth og Gerri takker Sara for en hyggelig og minnerik ettermiddag våren 2008.

Velforeningen takker bidragsyterne

Trondheim Parkering
Eggen Jernvare
Frati Restaurant
Trondhjems Hospital
Frisør Krogdahl
Trondheim kino
Sykepleieartikler
Restauranthuset Carl Johan
Bunnpris Kongensgt.
Optiker Lundemo
Øksendal Bokhandel
Mods frisør
3 stuer
Østerlies Farge
Hårgalleriet
Riibe Mynthandel
Byggteknikk eiendom
Kjell Erik Killi Olsen
Rammeverkstedet
Svein Skibnes Arkitektkontor
Tannlege Bjørn Thunold
Tannlege Mosbakk
Nordea